

مقاله پژوهشی

مدل راهبردی توسعه صنعت ابریشم با تأکید بر نقش آن در توسعه روستایی

تکتم محتشمی^{*۱}

تاریخ پذیرش: ۵ دی ۱۴۰۰

تاریخ دریافت: ۲۳ تیر ۱۴۰۰

چکیده

صنعت ابریشم با توجه به پتانسیل‌ها و امکانات موجود خود می‌تواند از طرق مختلف در محور توسعه قرار گیرد و نقشی راهبردی در توسعه روستایی ارائه نماید. در مطالعه حاضر، سعی شده راهبردهایی برای توسعه صنعت ابریشم در کشور ارائه شود تا از این طریق بتوان امکان توسعه به‌ویژه در بخش روستایی را فراهم آورد. برای این منظور نخست با استفاده از ادبیات موضوعی و مصاحبه با خبرگان این حوزه، ۱۲ نقطه بیرونی و ۱۱ نقطه درونی مشخص و اولویت‌بندی شد. در ادامه بر پایه یک مدل راهبردی (TOWS) استراتژی‌های توسعه این صنعت تعیین گردید. جامعه آماری این تحقیق متخصصین و خبرگان آشنا به عملیات و محیط داخلی و خارجی این صنعت در سال ۱۳۹۷ بوده و تمامی اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق اجماع قضاوت‌های ۳۶ نفر از این متخصصان حاصل شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد، استراتژی بازسازی و تقویت ادغام نوغانداری در زنجیره ارزش ابریشم به‌عنوان بهترین راهبرد انتخاب می‌باشد. براین اساس، انجام اصلاحاتی ساختاری برای بهبود زنجیره ارزش این صنعت براساس بهبود کارایی، بهبود ارزش فرآورده‌های ابریشمی، ایجاد ارزش با توسعه محصولات جدید و مشارکت در توسعه پیشنهاد شده است.

کلمات کلیدی: برنامه‌ریزی راهبردی، زنجیره ارزش ابریشم، مدل TOWS.

۱- استادیار، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس

*- نویسنده مسئول: (t.mohtashami@torbath.ac.ir)

مقدمه

در شرایطی که خروج از روستاها یک نگرانی مهم در کشور به شمار می‌رود که هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی وسیعی را به دنبال خواهد داشت، و با در نظر داشتن عدم توازن موجود در فرصت‌های اشتغال و درآمد در نواحی شهری و روستایی، لزوم توجه به بقای این صنعت به عنوان یک صنعت مولد و کهن در بخش روستایی کشور اهمیت دارد. در این راستا، این مطالعه تلاش دارد، ضمن شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، پیشروی صنعت ابریشم در ایران، به ارائه الگویی برای برنامه‌ریزی در راستای توسعه پایدار در این صنعت با تأکید بر نقش آن در توسعه روستایی بپردازد.

متأسفانه در ایران تاکنون مطالعه‌ای که به بررسی مسائل اقتصادی صنعت ابریشم بپردازد کم بوده و کافی نمی‌باشد. در این میان، مطالعاتی چون مطالعه حسینی و دریجانی (۱۳۸۲) با استفاده از رهیافت تعمیم یافته فلوید، چارچوبی نظری به منظور ارزیابی رفتار اقتصادی صنعت پنبه ابریشم و بازارهای مرتبط آن ارائه نمودند. باین حال، به دلیل عدم دسترسی به مقادیر پارامترها و ضرایب فنی، این الگو امکان شبیه‌سازی آثار و پیامدهای مداخله در هر بازار، زیر صنعت و شوک‌های سیاستی مختلف را فراهم نمی‌آورد. چرمچیان و چیدری (۱۳۸۵) رابطه بین نیازهای آموزشی و ویژگی‌های نوغانداران در استان گیلان را به روش توصیفی - همبستگی مورد بررسی قرار دادند. همچنین، فرجی و دباغ‌منش (۱۳۸۶) باهدف بررسی علل اثرگذاری بر قالب‌پذیری زنجیره تأمین صنعت تولید و فرآوری ابریشم، با استفاده از مدل مفهومی ارزیابی عملکرد زنجیره تأمین و استفاده از زیر متغیرهای این مدل، وضعیت موجود در زنجیره تأمین نخ‌های ابریشمی و علل اثرگذار زنجیره تأمین بر رقابت‌پذیری زنجیره تأمین صنعت را بررسی کرده و پس‌از آن راهکارهایی برای بهبود عملکرد زنجیره ارائه نمودند.

زنجیره ارزش ابریشم در کشور فرصت‌های اقتصادی زیادی را برای گروه‌های جمعیتی که فرصت‌های محدودی دارند خواهد گشود. لذا این زنجیره ارزش به‌ویژه از نظر کاهش فقر و توسعه اجتماعی اهمیت دارد. در حال حاضر، بخش عمده‌ای از تولید این صنعت در کشور، تنها در صنعت فرش به کار گرفته می‌شود. با این حال ابریشم این توانایی را دارد تا از سیستم تک‌محصولی خارج شده و از آن در صنایع نظامی، پزشکی، غذایی، دارویی، صنعت اتومبیل و برق استفاده‌شده و به‌عنوان منبع مناسبی برای درآمد ارزی کشور تلقی گردد. توسعه فعالیت‌های تولید ابریشم، امکان توسعه صنایع بزرگ وابسته از جمله ابریشم‌کشی و پارچه‌بافی را فراهم می‌آورد. همچنین صنایع واسطه‌ای بین تولید پنبه و محصولات نهایی که شامل صنایع خشک‌کردن پنبه، نخ‌کشی، پخت پنبه، نخ‌کشی، نخ‌تابی، سفیدگری، صمغ‌زدایی و رنگ‌ریزی می‌باشد، سطوح وسیعی از اشتغال روستایی و شهری نقاط مختلف کشور را پوشش داده و فرصت‌های شغلی مناسبی را در زنجیره تولید و تبدیل ابریشم به وجود آورده است (اشرفی و همکاران، ۱۳۸۸).

طی سالیان گذشته ورود ابریشم بی کیفیت و ارزان قیمت چینی به بازارهای ایران صنعت تولید ابریشم کشور را در آستانه نابودی کامل قرارداد و این صنعت از دهه ۸۰ و ۹۰ به دلیل کاهش تعرفه واردات پنبه و نخ ابریشم و پایین بودن نرخ خرید تضمینی پنبه رو به افول رفته است (حق شناس و همکاران، ۱۳۸۹). این در حالی است که باید توجه داشت، کم‌رنگ شدن و رکود فعالیت ریشه‌دار و با پیشینه نوغانداری و تولید پنبه ابریشمی در کشور، علاوه بر کاهش اشتغال و درآمد به‌ویژه در مناطق روستایی، کاهش میزان ارزآوری و خدشه‌دار شدن جایگاه ایران در بازار جهانی فرش را به دنبال خواهد داشت.

دادند که میزان به کارگیری عوامل تولید، بهینه بوده و پرورش کرم ابریشم در مازندران در محدوده ناحیه دوم تولید قرار دارد. مولایی هاشجین و قماش پسند (۱۳۹۶) با بررسی دلایل نابودی نوغانداری در فاصله زمانی (۱۳۹۰-۱۳۸۱) در روستاهای بخش مرکزی لاهیجان و برپایه مدل سوات، کافی نبودن درآمد نوغان و توتستانها در مقایسه با فروش اراضی کشاورزی، عدم حمایت دولت در مراحل مختلف تولید و به خصوص قیمتگذاری و خرید تضمینی و پرداخت پول در زمان مناسب به کشاورزان، عدم تمایل جوانان روستایی به نوغانداری، مهاجرت به شهر و جذب جوانان روستایی در نهادهای دولتی، سنتی بودن و تغییر کاربری را از مهمترین عوامل در این خصوص عنوان می کنند.

در مطالعات خارج از کشور نیز می توان توجه به رویکرد مطالعاتی بررسی استراتژیک را در خصوص صنعت ابریشم مشاهده کرد. به طوریکه لورچیراچونکول و همکاران (۲۰۱۸) با هدف توسعه مشارکت بین دو کشور تایلند و لائوس به منظور بهبود زنجیره ابریشم، در مطالعه ای برپایه دیدگاه ذینفعان در زنجیره تأمین ابریشم، تولیدکنندگان توت و کرم ابریشم، و تولیدکنندگان ابریشم، به تجزیه و تحلیل SWOT از همکاری بین تایلند و لائوس پرداخته و با بهره گیری از ماتریس TOWS به تعیین استراتژی های راهبردی برای افزایش تولید ابریشم بین تایلند و لائوس پرداخته است. نتایج مطالعه مینت (۲۰۱۹) در تحلیل مزایا و معایب صنعت ابریشم بافی با استفاده از روش SWOT صنعت ابریشم بافی را یکی از مهمترین صنایع اقتصادی در میانمار معرفی کرد، چراکه بخش بزرگی از بخش ثانوی اقتصاد این منطقه را به خود اختصاص داده است. بر همین اساس و با هدف توسعه پایدار صنعت ابریشم بافی در آینده برخی اقداماتی که باید انجام شود مورد بحث و پیشنهاد قرار گرفته است. بهاراتی (۲۰۱۶) در چارچوب یک مدل سوات صنعت ابریشم هند را به عنوان صنعتی مهم در توسعه اشتغال در مناطق روستایی معرفی کرده و سیه سام داندت (۲۰۱۰) در

سایر مطالعات، عمدتاً به بررسی تجربی بخش های مختلف زنجیره تولید ابریشم در کشور اختصاص داشتند. از جمله اینکه، راهی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی تأثیر سیاست های حمایتی مستقیم دولتی اعمال شده بر فعالیت نوغانداران در استان گیلان با استفاده از روش پیمایشی و داده های مقطعی پرداختند. پسرکلو و همکاران (۱۳۹۲) در یک مطالعه توصیفی-تحلیلی به ارزیابی و تحلیل عوامل مؤثر بر پرورش کرم ابریشم در توسعه اقتصادی و تحولات جمعیتی آن، تحت تأثیر عوامل طبیعی و انسانی در دهستان چهل چای در بخش مرکزی شهرستان مینودشت پرداختند و نشان دادند که در استقرار و گسترش پرورش کرم ابریشم در سکونتگاه های روستایی دهستان چهل چای، عوامل طبیعی مانند نوع خاک، منابع آب، توپوگرافی و همچنین عوامل اقتصادی- اجتماعی و عوامل سیاسی-تاریخی مانند مهاجرت اقوام سیستانی- بلوچ در قالب کارگران زراعی تأثیر بسزایی داشته است. عابدی و کاوسی (۱۳۹۳) با توجه به پتانسیل های موجود، امکان سنجی اقتصادی مزرعه پیشرفته پرورش کرم ابریشم در استان گیلان را مورد تجزیه تحلیل قرار دادند. با توجه به نتایج مطالعه انجام شده احداث مزرعه پیشرفته پرورش کرم ابریشم در استان گیلان، از لحاظ اقتصادی امکان پذیر می باشد و می تواند ضمن ایجاد اشتغال مناسب، موجبات پایداری و توسعه صنعت با قدمت چند هزارساله را در این منطقه و کشور فراهم نماید. قنبرپور و همکاران (۱۳۹۳) به ارزیابی توجیه پذیری پرورش کرم ابریشم و کارگاه نخریسی و مقایسه این دو طرح از طریق شاخص های ارزیابی پروژه پرداختند. نتیجه تحلیل عددی ارزیابی تلفیق دو طرح در کنار هم نیز نشان داد ارزش فعلی خالص این پروژه ها با هم مثبت است و پروژه احداث جایگاه پرورش کرم ابریشم در کنار احداث کارگاه نخریسی موردقبول و از نظر اقتصادی توجیه پذیر است. عابدی و همکاران (۱۳۹۵) با برآورد تابع تولید کاب داگلاس، به برآورد ارزش اقتصادی نهاده های پرورش کرم ابریشم در استان مازندران پرداخته و نشان

دارد به تدوین یک مدل راهبردی برای صنعت ابریشم به منظور توسعه این بخش پردازد.

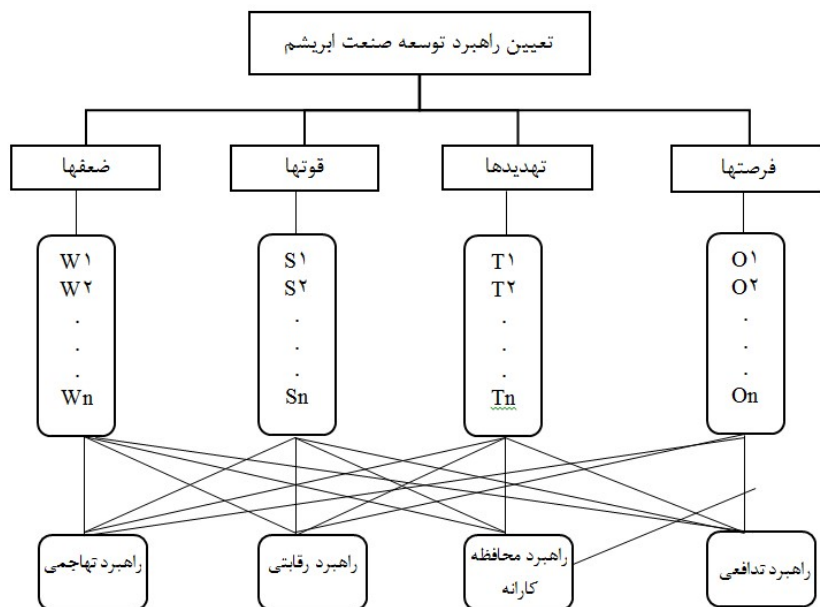
روش تحقیق

پژوهش حاضر، به ارائه یک مدل راهبردی (TOWS) بر پایه تجزیه و تحلیل SWOT برای صنعت ابریشم می پردازد. در این خصوص، با استفاده از ماتریس SWOT تشکیل شده، استراتژی‌ها تشکیل می‌شود و بر اساس تجزیه و تحلیل استراتژی‌های پیشنهادی بهترین استراتژی برای صنعت انتخاب خواهد شد. روش ارائه شده با انجام مقایسه‌های زوجی بین عوامل SWOT شناسایی شده به دست می‌آید. تجزیه و تحلیل در این مدل طی سه مرحله انجام می‌پذیرد: تهیه فهرستی از عوامل مهم داخلی (قوت و ضعف) و بیرونی (فرصت و تهدید) برای انجام برنامه‌ریزی استراتژیک؛ مقایسه زوجی معیارها (عوامل داخلی و خارجی) و زیرمعیارها جهت محاسبه وزن هر کدام از عوامل؛ ضرب معیارها در زیرمعیارها برای تعیین اهمیت نسبی هر یک از عوامل (شکل ۱).

از دیدگاه مدل TOWS، یک استراتژی مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور نقاط قوت، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها در چهار حالت کلی ST، WT، SO و WO پیوند داده می‌شوند و گزینه‌های استراتژی از بین آن‌ها انتخاب می‌شود (شکل ۲). در نهایت به منظور اولویت‌بندی راهبردهای تدوین شده در مدل TOWS به محاسبه وزن گزینه با توجه به عوامل تشکیل دهنده آن، ماتریس محاسبات وزنی تشکیل شده و بر اساس میزان وزن آن‌ها اولویت‌بندی شدند.

بررسی توسعه پایدار صنعت ابریشم در شمال شرق تایلند نشان داد که مزیت رقابتی صنعت را می‌توان از طریق تخصصی شدن مهارت‌های تولید ابریشم و تمایز محصول توسعه داد. در این مطالعه ادغام استراتژی‌ها برای بهبود قابلیت‌های ذینفعان در زنجیره ارزش، بهره‌گیری از رویکردی به منظور تسهیل تقویت پیوندهای موجود و ایجاد پیوندهای جدید بین تمام ذی‌نفعان در زنجیره ارزش ابریشم و همچنین برای دسترسی به جریان اطلاعاتی که برای توسعه محصول و بازار ضروری است، نیز توصیه می‌شود. اعتقاد بر این است که این امر باعث ارتقای معیشت پایدار، توسعه پایدار صنعت و همچنین تسهیل رشد اقتصادی منطقه می‌شود. جیان چوان (۲۰۱۰) با استفاده از تحلیل SWOT، سطح توسعه و وضعیت تجاری صنعت ابریشم در چین را با در نظر گرفتن زمینه‌هایی مانند صنعتی‌سازی و بازاریابی بررسی کرده و نتیجه گرفت که صنعتی شدن صنعت ابریشم باید از طریق جذب و بهبود تکنولوژی و مدیریت پیشرفته، ایجاد و نهادینه کردن قوانین بازار تحقق یابد.

مصرف روز افزون پارچه‌های ابریشمی، کاربرد جدید ابریشم در صنایع مختلف و استفاده از ابریشم در صنایع دستی و قالبیافی می‌تواند بازده اقتصادی این فعالیت تولیدی را به نفع تولید کنندگان کوچک و محروم روستایی تضمین نماید. پرورش کرم ابریشم نقش مهمی در استفاده از منابع روستایی در بهترین شکل ممکن دارد. این فعالیت برای هر بخش از جامعه، کشاورز با امکانات زیاد تا یک کشاورز بدون زمین، افراد پیر یا جوان، مرد یا زن، مناسب است، در نتیجه می‌توان از نیروی کارگری و دیگر منابع به خوبی استفاده نمود، علاوه بر این فرآورده‌های جنبی تولید ابریشم در دیگر فعالیت‌های کشاورزی قابل استفاده است. با توجه به این موارد و در نظر گرفتن اینکه در مطالعات صورت گرفته تاکنون در خصوص این صنعت، عمدتاً رویکرد تجربی مورد نظر بوده و معرفی یک چارچوب راهبردی برای توسعه این بخش مورد توجه قرار نگرفته است، این مطالعه تلاش

شکل ۱. چارچوب مفهومی پژوهش

نقاط ضعف W	نقاط قوت S	ماتریس سوات
استراتژی‌های WO	استراتژی‌های SO	فرصتها O
استراتژی‌های WT	استراتژی‌های ST	تهدیدها T

شکل ۲- چارچوب ماتریس تحلیلی TOWS

افراد به صورت نمونه انتخاب شدند. عمده‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه با و تکمیل پرسشنامه می‌باشد. برای بررسی روایی پرسشنامه‌ها، از نظر کارشناسان و استادان دانشگاه و به منظور برآورد پایایی پرسشنامه‌ها از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های مختلف پرسشنامه، ۰/۹۱ بود که پایایی بالایی پرسشنامه را نشان می‌داد.

تحقیق حاضر از نوع کاربردی-توسعه‌ای و روش بررسی آن کتابخانه‌ای و پیمایشی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز تحقیق از طریق روش اسنادی، کتابخانه‌ای، پیمایشی و مصاحبه با خبرگان گردآوری شده است. جامعه آماری مورد نظر شامل ۳۶ نفر از کارشناسان، مسئولین محلی و خبرگان حوزه ابریشم در استان خراسان رضوی و گیلان است که با توجه به تعداد محدود، همه

نتایج و بحث

پیش از پرداختن به نتایج مطالعه، جدول ۱، ویژگی‌های فرد و حرفه‌ای پاسخگویان در مطالعه حاضر را نشان می‌دهد. براین اساس، عمده پاسخگویان موردبررسی بین ۳۰ تا ۴۵ سال سن داشته که میانگین سنی آن‌ها ۴۲ سال بود. همچنین میانگین سابقه آن‌ها ۱۵ سال و تحصیلات اکثر پاسخگویان (۵۸/۳ درصد) بالاتر از لیسانس مشخص شد.

جدول ۱. ویژگی‌های فردی پاسخگویان

متغیر	طبقه	فراوانی	درصد
سن	کمتر از ۳۰ سال	۸	۲۲/۲
	۳۰-۴۵ سال	۲۱	۵۸/۳
سابقه کار	بیشتر از ۴۵ سال	۷	۱۹/۵
	کمتر از ۱۰ سال	۵	۱۳/۹
تحصیلات	۱۰-۲۵ سال	۱۶	۴۴/۴
	بیشتر از ۲۵ سال	۱۵	۴۱/۷
بالاتر از لیسانس	کمتر از لیسانس	۵	۱۳/۹
	لیسانس	۱۰	۲۷/۸
	بالاتر از لیسانس	۲۱	۵۸/۳

جدول ۲ نتایج مربوط به شناسایی عوامل درونی و بیرونی توسعه صنعت ابریشم را نشان می‌دهد که متشکل از ۱۱ نقطه بیرونی (۵ نقطه فرصت و ۶ نقطه تهدید) و ۱۲ نقطه درونی (۶ نقطه قوت و ۶ نقطه ضعف) می‌باشد.

با فرض عدم وجود وابستگی متقابل میان عوامل اصلی SWOT، ماتریس مقایسات زوجی عوامل اصلی با استفاده از یک مقیاس ۱ تا ۹ توسط خبرگان تشکیل شده و با تجزیه و تحلیل ماتریس مقایسات زوجی، بردار وزن (اهمیت نسبی) مطابق با جدول ۲ به دست آمد. بر اساس یافته‌های پژوهش، نقاط قوت با وزن نسبی ۰/۵۴۷ بیشترین اهمیت را برای توسعه صنعت ابریشم دارد و پس از آن نقاط فرصت با وزن نسبی ۰/۲۷۲، نقاط ضعف با وزن نسبی ۰/۱۳۵ و نقاط تهدید با وزن ۰/۰۴۷ قرار دارد.

پس از تعیین اهمیت هریک از معیارهای موردبررسی، در مرحله بعد، اوزان هریک از زیرمعیارها در دستیابی به توسعه صنعت ابریشم برآورد گردید. نتایج این بخش در جدول ۴ ارائه شده است. بر اساس نتایج می‌توان گفت که در میان نقاط قوت نقطه " کمک صنعت ابریشم به تقویت اقتصاد مناطق روستایی"، نقاط ضعف نقطه "بالا بودن هزینه‌های تولید و قیمت تمام شده محصول در بخش تولید پيله و نخ ابریشم"، نقاط فرصت نقطه " امکان توسعه فعالیت‌های نوغانداری با به‌کارگیری منابع بلااستفاده آب‌وخاک کشور" و نقاط تهدید نقطه "قاچاق پيله و واردات بی‌رویه انواع نخ ابریشم بدون رعایت نظام ارزش‌گذاری" در دستیابی به توسعه صنعت ابریشم از مهم‌ترین نقاط هستند.

ماتریس TOWS کمک می‌کند تا راهبردهای مناسبی را برای توسعه در این صنعت تعیین و تعریف نماییم. راهبردهای مختلف در چهار گروه، بسته به فضای راهبردی موضوع تعریف می‌شوند و شامل موارد زیر هستند:

راهبرد SO که می‌تواند یک حالت هم‌افزایی در صنعت ایجاد کند و هر صنعتی مایل است در این موقعیت قرار داشته باشد تا بتواند با بهره‌گیری از توانمندی‌ها، استفاده از فرصت‌ها را به حداکثر برساند. راهبرد ST که مربوط به وضعیت خارجی صنعت است و نقاط مثبت (قوت) آن را در ارتباط با بیرون ارزیابی کرده و هدف آن افزایش توانمندی‌های موجود و کاهش تهدیدات است. راهبرد WO که نقاط منفی (ضعف‌ها) را ارزیابی کرده و هدف آن کاهش نقاط ضعف و افزایش فرصت‌هاست. و در نهایت راهبرد WT که مربوط به وضعیت خارجی صنعت است و نقاط منفی (تهدیدات پیش رو) آن را باهدف کاهش تهدیدات تا حد ممکن در ارتباط با بیرون ارزیابی می‌کند.

جدول ۵ ماتریس TOWS تعیین راهبردهای توسعه صنعت ابریشم را نشان می‌دهد. علاوه بر این در شکل ۳ این راهبردها اولویت‌بندی شده‌اند. براین اساس، مهم‌ترین راهبرد در توسعه این صنعت " تقویت توانمندسازی و حمایت نهادی از صنعت ابریشم" است.

جدول ۲. شناسایی عوامل درونی و بیرونی توسعه صنعت ابریشم

عوامل درونی	
ضعفها	قوتها
W1. کمبود مواد اولیه (پيله) و کیفیت پایین آن به دلیل فقدان اطمینان از بازار W2. پایین بودن بهره‌وری تولیدکنندگان (نوگانداری و تولید ابریشم) و عدم بهره‌گیری از فناوری‌های جدید تولید W3. فقدان یکپارچگی بین بخش‌های مختلف تولید در این صنعت و نبود یک ساختار بازاریابی منسجم W4. بالا بودن هزینه‌های تولید و قیمت تمام‌شده محصول در بخش تولید پيله و نخ ابریشم W5. عدم توجه به توسعه صنعت ابریشم در اسناد بالادستی و اختصاص اعتبارات در قانون بودجه کشور W6. کاهش کیفیت نخ ابریشم تولیدی به دلیل منابع نامطمئن عرضه پيله	S1. کمک صنعت ابریشم به تقویت اقتصاد مناطق روستایی S2. وجود دانش فنی برای پرورش تخم نوغان والد و تولید تخم نوغان هیبرید تجاری S3. پیشینه قوی تولید ابریشم در کشور و عجين بودن این صنعت با فرهنگ و سنن برخی مناطق S4. امکان پرورش درخت توت در غالب خاک‌ها و توپوگرافی‌های مختلف کشور S5. امکان استفاده از کرم ابریشم و ابریشم در تولید برخی فرآورده‌های نوین S6. پتانسیل ایجاد یک منبع درآمد ارزی برای کشور با صادرات ابریشم و فرآورده‌های آن
عوامل بیرونی	
تهدیدها	فرصت‌ها
T1. قاچاق پيله و واردات بی‌رویه انواع نخ ابریشم بدون رعایت نظام ارزش‌گذاری T2. ریسک از دست رفت مهارت‌ها و افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها T3. افزایش قیمت زمین که انگیزه کافی برای تغییر کاربری توتستان را فراهم کرده است T4. رکود صادرات فرش ابریشم ایران به‌عنوان اصلی‌ترین فرآورده حاصل از ابریشم T5. ریسک نوسان قیمت پيله و ابریشم در کشور T6. افزایش هزینه‌های دستمزد و مواد اولیه و کمبود نقدینگی واحدهای ریسندگی و رنگرزی	O1. افزایش آگاهی و سطح سواد در جوامع روستایی و فراهم شدن امکان پر کردن شکاف بین فناوری و آموزش O2. ایجاد اشتغال پایدار روستایی بارونق این صنعت O3. امکان توسعه فعالیت‌های نوگانداری با به‌کارگیری منابع بلااستفاده آب‌و خاک کشور O4. امکان اجرای طرح‌های توسعه‌ای در واحدهای تولیدی صنعت ابریشم O5. امکان توسعه بازارهای صادراتی مواد اولیه و نهایی این صنعت با توجه به رشد بازار جهانی ابریشم

جدول ۳. ماتریس مقایسه زوجی و اهمیت نسبی هر عامل

اهمیت نسبی	تهدیدها	فرصت‌ها	ضعفها	قوت‌ها	معیارهای SWOT
۰/۵۴۷	۷	۳	۵	۱	قوت‌ها
۰/۱۳۵	۴	۰/۵	۱	۰/۲	ضعفها
۰/۲۷۲	۹	۱	۲	۰/۳۳	فرصت‌ها
۰/۰۴۷	۱	۰/۱۱	۰/۲۵	۰/۱۴	تهدیدها

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

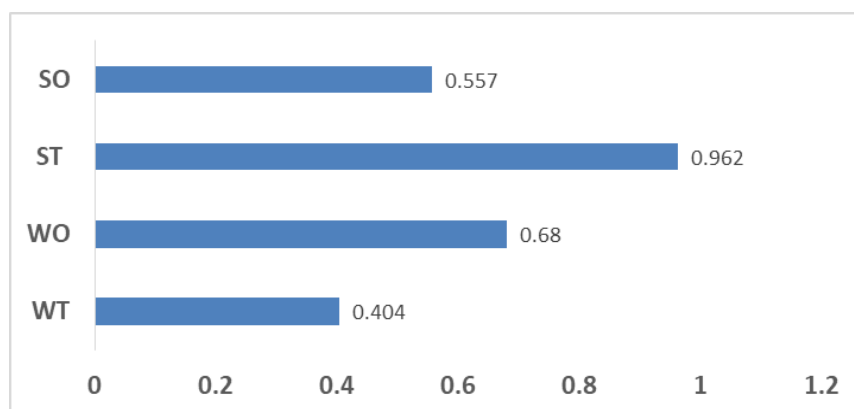
تولید الیاف برای صنایع ابریشمی بایستی از اولویت برخوردار شود. در مطالعه حاضر، سعی شد راهبردهایی برای توسعه صنعت ابریشم در کشور ارائه شود تا از آن طریق بتوان امکان توسعه به‌ویژه در بخش روستایی را فراهم آورد. برای این منظور نخست با استفاده از ادبیات موضوعی و مصاحبه با خبرگان این حوزه،

در طول هزاران سال گذشته فناوری تولید پيله تغییر نیافته و ادامه فعالیت نوگانداری و تولید پيله تر و ابریشم وابسته به وجود نیروی کار فراوان و ارزان است. لذا توسعه صنعت ابریشم در روستاها کمک بزرگی به رشد تولید خواهد داشت و پارچه‌بافی و

۱۱ نقطه بیرونی و ۱۲ نقطه درونی مشخص و اولویت بندی شد. توسعه این صنعت تعیین گردید که به شرح زیر می باشد: در ادامه بر پایه یک مدل راهبردی (TOWS) استراتژی های

جدول ۴: اولویت بندی زیرمعیارهای مورد بررسی در راستای توسعه صنعت ابریشم

اولویت کلی زیرمعیارها	وزن نسبی زیرمعیارها	زیر معیار	وزن های نسبی	معیار
۰/۲۴۴	۰/۲۷۷	S1	۰/۵۴۷	قوتها
۰/۲۱۱	۰/۲۴۰	S2		
۰/۲۳۱	۰/۲۶۲	S3		
۰/۱۱۹	۰/۱۳۵	S4		
۰/۰۶۶	۰/۰۷۵	S5		
۰/۱۰۱	۰/۱۱۵	S6		
۰/۰۹۸	۰/۱۹۴	W1	۰/۱۳۵	ضعفها
۰/۱۱۶	۰/۲۳۰	W2		
۰/۱۱۲	۰/۲۲۱	W3		
۰/۱۷۶	۰/۳۴۸	W4		
۰/۱۶۱	۰/۳۱۸	W5		
۰/۱۰۷	۰/۲۱۱	W6		
۰/۱۶۴	۰/۳۳۳	O1	۰/۲۷۲	فرصتها
۰/۰۵۸	۰/۱۱۷	O2		
۰/۱۷۳	۰/۳۵۱	O3		
۰/۰۵۳	۰/۱۰۸	O4		
۰/۰۳۲	۰/۰۶۴	O5		
۰/۰۷۲	۰/۵۷۵	T1	۰/۰۴۷	تهدیدها
۰/۰۱۸	۰/۱۴۲	T2		
۰/۰۲۷	۰/۲۱۵	T3		
۰/۰۰۹	۰/۰۶۸	T4		
۰/۰۳۸	۰/۳۰۲	T5		
۰/۰۱۸	۰/۱۴۰	T6		

شکل ۳. اولویت بندی راهبردهای توسعه صنعت ابریشم

جدول ۵. ماتریس TOWS تعیین راهبردهای توسعه صنعت ابریشم

عوامل داخلی		عوامل خارجی
نقاط ضعف	نقاط قوت	
<p>W1. کمبود مواد اولیه (پيله) و کیفیت پایین آن به دلیل فقدان اطمینان از بازار</p> <p>W2. پایین بودن بهره‌وری تولیدکنندگان (نوغانداری و تولید ابریشم) و عدم بهره‌گیری از فناوری‌های جدید تولید</p> <p>W3. فقدان یکپارچگی بین بخش‌های مختلف تولید در این صنعت و نبود یک ساختار بازاریابی منسجم</p> <p>W4. بالا بودن هزینه‌های تولید و قیمت تمام‌شده محصول در بخش تولید پيله و نخ ابریشم</p> <p>W5. عدم توجه به توسعه صنعت ابریشم در اسناد بالادستی و اختصاص اعتبارات در قانون بودجه کشور</p> <p>W6. کاهش کیفیت نخ ابریشم تولیدی به دلیل منابع نامطمئن عرضه پيله</p>	<p>S1. کمک صنعت ابریشم به تقویت اقتصاد مناطق روستایی</p> <p>S2. وجود دانش فنی برای پرورش تخم نوغان والد و تولید تخم نوغان هیبرید تجاری</p> <p>S3. پیشینه قوی تولید ابریشم در کشور و عجین بودن این صنعت با فرهنگ و سنن برخی مناطق</p> <p>S4. امکان پرورش درخت توت در غالب خاک‌ها و توپوگرافی‌های مختلف کشور</p> <p>S5. امکان استفاده از کرم ابریشم و ابریشم در تولید برخی فرآورده‌های نوین</p> <p>S6. پتانسیل ایجاد یک منبع درآمد ارزی برای کشور با صادرات ابریشم و فرآورده‌های آن</p>	
<p>ST: تقویت توانمندسازی و حمایت نهادی از صنعت ابریشم</p>	<p>SO: تسهیل ورود به بازار و تقویت محصولات ابریشمی باارزش بالا</p>	<p>O1. افزایش آگاهی و سطح سواد در جوامع روستایی و فراهم شدن امکان پر کردن شکاف بین تکنولوژی و آموزش</p> <p>O2. ایجاد اشتغال پایدار روستایی با رونق این صنعت</p> <p>O3. امکان توسعه فعالیت‌های نوغانداری با به‌کارگیری منابع بلااستفاده آب‌و خاک کشور</p> <p>O4. امکان اجرای طرح‌های توسعه‌ای در واحدهای تولیدی صنعت ابریشم</p> <p>O5. امکان توسعه بازارهای صادراتی مواد اولیه و نهایی این صنعت با توجه به رشد بازار جهانی ابریشم</p>
<p>WT: توسعه مهارت‌ها، طراحی و نوآوری در زیر بخش‌های فرش و منسوجات</p>	<p>WO: بازسازی و تقویت ادغام نوغانداری در زنجیره ارزش ابریشم به‌منظور افزایش تولید داخلی نخ ابریشم</p>	<p>T1. قاچاق پيله و واردات بی‌رویه انواع نخ ابریشم بدون رعایت نظام ارزش‌گذاری</p> <p>T2. ریسک از دست رفت مهارت‌ها و افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها</p> <p>T3. افزایش قیمت زمین که انگیزه کافی برای تغییر کاربری توستان را فراهم کرده است</p> <p>T4. رکود صادرات فرش ابریشم ایران به‌عنوان اصلی‌ترین فرآورده حاصل از ابریشم</p> <p>T5. ریسک نوسان قیمت پيله و ابریشم در کشور</p> <p>T6. افزایش هزینه‌های دستمزد و مواد اولیه و کمبود نقدینگی واحدهای ریسندگی و رنگرزی</p>

- تقویت توانمندسازی و حمایت نهادی از صنعت ابریشم. تقویت محیط کسب‌وکار، شرایط اساسی جهت انجام کسب‌وکار در صنعت ابریشم را بهبود خواهد بخشید. بهبود مقررات سیاستی و آمارهای صنعت، توسعه تحقیق و نوآوری در نوغانداری و ایجاد منابع پولی جهت توسعه صنعت ابریشم، سرمایه‌گذاری در این صنعت را تسهیل خواهد کرد.
- تسهیل ورود به بازار و تقویت محصولات ابریشمی باارزش بالا. بهبود ورود به بازار از طریق برنامه‌های تقویت تجارت در سطح بازارهای بین‌المللی، به‌ویژه با تقویت جامع ابریشم (برگزاری جشنواره‌های ابریشم، بندسازی و نام‌گذاری محصول) در کشور به‌منظور تقویت تقاضای محلی. علاوه بر این، بهبود

ارتباط با صنعت فرش و پوشاک داخلی بایستی ایجاد شود.

۳. توسعه مهارت‌ها، طراحی و نوآوری در زیر بخش‌های فرش و منسوجات.

توسعه زنجیره ارزش و مهارت‌ها، افزایش ظرفیت تولیدی ابریشم‌کشان و تجار برای بهبود عملکرد تجاری و نیز بهره‌وری و کارایی آن‌هاست. این امر شامل دامنه وسیعی از فعالیت‌ها همچون معرفی فناوری‌های جدید، مهارت‌های فنی برای ابریشم‌کشان، مهارت‌های کسب‌وکار برای بنگاه‌های تولیدی، نوآوری در طراحی و معرفی استانداردها، بهبود لینک‌های کسب‌وکار و غیره است. تقویت لینک‌های کسب‌وکار، مدل‌های کسب‌وکار خلاقانه، ادغام عمودی شرکت‌ها و همکاری بهتر فعالان در زنجیره ارزش بخش ابریشم را رقابتی‌تر خواهد کرد.

۴. بازسازی و تقویت ادغام نوغانداری در زنجیره ارزش ابریشم به منظور افزایش تولید داخلی نخ ابریشم.

بازسازی فعالیت‌های نوغانداری باهدف بازسازی تولید داخلی نخ ابریشم اصیل به‌عنوان پایه اولیه در تولید منسوجات ابریشم است. این امر با تقویت سرمایه‌گذاری در نوغانداری، افزایش آگاهی از پرورش کرم ابریشم و توسعه توتستان به دست خواهد آمد.

با در نظر گرفتن موارد فوق و ضرورت برون‌رفت این صنعت از بحران با اتخاذ شیوه‌های مناسب، برخی از راهکارهای عمده‌ای که می‌تواند در این خصوص سودمند باشد عبارت‌اند از:

- پرورش کرم ابریشم و تولید پيله تر در مناطق روستایی در فصلی از سال رخ می‌دهد که کشاورزان با کمبود نقدینگی مواجه می‌شوند و هنوز فعالیت زراعی دیگری در آن منطقه آغاز نشده است و بیکاری فصلی وجود دارد. با توجه به استفاده از نیروی کار خانواده و استفاده از شرایط مذکور، تولید پيله تر برای نوغاندار صرفه اقتصادی دارد. در صورتی که در تعیین قیمت تضمینی هزینه فرصت برای اوقات بیکاری نوغانداران و خانواده آن‌ها در نظر گرفته شود، درآمد حاصل از فروش پيله تر توجیه

اقتصادی لازم برای به‌کارگیری عوامل تولید را خواهد داشت.

- سیاست‌های حمایتی و از جمله خرید تضمینی به نحوی تغییر یابد که ضمن مشارکت دادن بخش خصوصی، موجبات عدم دخالت دولت در امور تجاری را فراهم سازد.

- ایجاد راهکارها و انجام مذاکرات جهت ایجاد کارخانه‌های تولید منسوجات ابریشمی از قبیل شال، روسری، جوراب و غیره با سرمایه‌گذاری خارجی.

- با توجه به اینکه سازمان جهانی فائو، اقدام به سرمایه‌گذاری جهت ترویج نوغانداری در کشورهای همچون سریلانکا نموده است، پیشنهاد می‌شود دولت جهت افزایش تولید و استفاده از تجربیات جهانی این صنعت و با توجه به سابقه طولانی ایران در این صنعت و نیز عبور جاده ابریشم از ایران، با سازمان فائو رایزنی نماید تا سرمایه‌های خارجی جهت احداث توتستان‌ها، کارگاه‌های صنعتی تولید پيله در گیلان و تقویت سایر بخش‌های زنجیره ارزش این صنعت جذب شود.

- جهت تشویق نوغانداران به تولید پيله، نهاده‌های تولید از جمله تخم نوغان با هزینه کمتر در اختیار آنان قرار گیرد. در بحث صادرات نیز توجه به اعطای یارانه صادرات به صادرکنندگان فرآورده‌های ابریشمی جهت توسعه این فعالیت‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

- در پایان، ذکر این نکته ضروری است که بازار پيله خشک همواره تابع عرضه و تقاضا بوده و قیمت پيله خشک با در نظر گرفتن قیمت نخ مصرفی در بازار، میزان واردات انواع نخ و پيله، و رکود و رونق در بازار صادراتی فرش ابریشمی تعیین می‌گردد.

سپاس‌گزاری

این مقاله مستخرج از نتایج طرح تحقیقاتی اجرا شده به شماره ابلاغیه ۵۶ از محل اعتبارات پژوهشی دانشگاه تربت حیدریه می باشد که بدین وسیله تشکر و قدردانی می‌گردد.

منابع

- اشرفی، م.، مهربانیان، ا.، پورحسین، م. و حبیبی، ن. ۱۳۸۸، بررسی تولید و بازار پيله و ابریشم در ایران و جهان، تهران: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران.
- بی‌نام. ۱۳۷۳، امکانات توسعه نوغانداری و صنعت ابریشم کشور، تهران: وزارت جهاد کشاورزی.
- پسرکلو، م.، سلیمانگلی، ر.، پسرکلو، ا. و پسرکلو، ر. ۱۳۹۲. تحلیل جایگاه و نقش صنعت نوغانداری در توسعه روستایی مطالعه موردی (دهستان چهل چای)، تهران: اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار.
- چرمچیان لنگرودی، م. و چیدری، م. ۱۳۸۵. بررسی رابطه بین نیازهای آموزشی و ویژگی‌های نوغانداران در استان گیلان، *مجله علمی- پژوهشی علوم کشاورزی*، ۱۲(۴): ۷۵۵-۷۶۵.
- حسینی، س. و دریجانی، ع. ۱۳۸۲. تدوین الگوی نظری ارزیابی رفتار اقتصادی صنعت پيله ابریشم ایران در چارچوب بازارهای مرتبط. تهران: چهارمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران.
- حق شناس کاشانی، ف.، سعیدی، ن. و حسن پور پازواری، م. ۱۳۸۹. برنامه ریزی استراتژیک برای صنعت فرش کشور در آستانه عضویت در WTO، *بررسی های بازرگانی*، ۴۳ (۳).
- راهی ماسوله، م. ر. ۱۳۹۰. بررسی تأثیر سیاست‌های حمایتی دولت بر فعالیت نوغانداری در استان گیلان. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان.
- عابدی پریجائی، ع. و کاوسی کلاشمی، م. ۱۳۹۳. تحلیل امکان‌سنجی اقتصادی مزرعه پیشرفته پرورش کرم ابریشم در استان گیلان، جیرفت: اولین همایش ملی کشاورزی، محیط‌زیست و امنیت غذایی، ۳-۴ اسفند
- عابدی پریجائی، ع.، کریم معتمد، م.، شعبانعلی فمی، ح. و کاوسی کلاشمی، م. ۱۳۹۵. برآورد ارزش اقتصادی نهاده های پرورش کرم ابریشم در استان مازندران. *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی*، ۴۷ (۴): ۸۸۶-۸۷۹.
- فرجی، م. و دباغ منش، م. ۱۳۸۶. بررسی علل اثرگذاری بر قالب‌پذیری زنجیره تأمین صنعت تولید و فرآوری ابریشم، به‌منظور مساله‌یابی و ارائه راهکارهای مناسب. *فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی فرش ایران*، ۶۷: ۷۹-۱۰۵.
- قنبرپور، س.، کاووسی، م. و کریم معتمد، م. ۱۳۹۳. ارزیابی طرح توجیهی توسعه نوغانداری شهرستان شفت. اولین همایش ملی کشاورزی، محیط زیست و امنیت غذایی، جیرفت.
- مولایی هنجین، ن. و قماش پسند، م. ۱۳۹۶. تحلیلی پیرامون نابودی صنعت کرم ابریشم و اثرات و پیامدهای آن بر تغییر کاربری اراضی روستاهای بخش مرکزی شهرستان لاهیجان در دهه اخیر. *فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی*، ۹ (۴)
- Baharat, D. 2016. Sericulture Industry in India-A Source of Employment Generation. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 3 (10).
- Jian-chuan, L. 2007. SWOT Analysis of Silk Industry in China, Viewpoints from Sericultural Farmer. *Advanced Materials Research*, 7
- Lorchirachoonkul, V., Atthirawong, W. and Leerojanaprapa, K. 2019. SWOT and TOWS Matrix Analysis for Strategic Development to Increase Thai-Laos Silk Supply Chain Efficiency. *WMS Journal of Management*, 7 (3).
- Myint, T. 2019. Spatial Analysis on Silk Weaving Industry of Sagaing. *Yadanabon University Research Journal*, 10 (11).
- Popescu, A. 2013. Trends in World Silk Cocoons and Silk Production and Trade, 2007-2010.

- Development of Silk Industry in Northeast Thailand. A PhD Thesis of Charles Darwin University
- Wehrich, H. 1982. The TOWS matrix: a tool for a situational analysis. *Journal of Long Range Planning*, 15(2).
- Animal Science and Biotechnologies*, 46 (2): 418-423.
- Saaty, R.W. 1987. The analytic hierarchy process and SWOT analysis what it is and how it is used. *Mathematical Model*, 9: 161-178.
- Siewsamdangdet, P. 2010. Sustainable

A strategic model (TOWS) for the development of the silk industry with emphasis on its role in rural development

Toktam Mohtashami¹

Submitted: 14 July 2021

Accepted: 26 December 2021

Abstract

Due to its potentials and facilities, the silk industry can be developed in various ways and play a strategic role in rural development. This study aims to provide strategies for the development of the silk industry in the country in order to enable development, especially in the rural sector. To this end, first, using literature and interviewing experts in this field, 12 external points and 11 internal points were identified and prioritized. Then, based on a strategic model (TOWS), the development strategies of this industry were determined. The statistical population of this research is 36 specialists and experts familiar with the internal and external operations and environment of this industry in 2018 and all the collected information has been obtained through the consensus of expert judgments. The results showed that the strategy of reconstruction and strengthening the integration of weaving in the silk value chain is selected as the best strategy. Accordingly, structural reforms have been proposed to improve the value chain of the industry based on improving efficiency, improving the value of silk products, creating value by developing new products and participating in development.

Key words: TOWS model, Strategic Planning, Silk value chain

1- Assistant Professor, Department of Agricultural Economic, University of Torbat Heydariyeh
(*- Corresponding author Email: t.mohtashami@torbath.ac.ir)
DOI: 10.22048/rdsj.2022.295202.1961